

KİŞİLİK KAVRAMI VE ÇOCUK KİŞİLİĞİ

Ar. Gr. Deniz GÜLER

KİŞİLİK KAVRAMI

Kişilik, temelde insanın bireyselliğini kazandıran bir kavramdır. Bireysellik ve kişilik birçok ilgili kaynakta ve hatta konuşmalarda karıştırılmaktadır. Oysa gerçekte aynı kişi söz konusu olduğu halde birbirinden ayrıdır. İnsan birey olarak, başka deyişle biyolojik bir yaşam gösteren bir varlıktır. Kişilik ise, bireyin psikolojik, kalıtsal ve edinik bütün yeteneklerini, güdülerini, duygularını, isteklerini, alışkanlıklarını, davranış özelliklerini içermekte; sürekli olarak içten ve dış çevreden gelen uyarıcıların etkisi altındadır.

Kişilik kavramının amaca göre değişiklikler gösterebilen bazı tanımları yapılmıştır. Bunlar:

- Kişinin, işler durumdaki ruhsal, bedensel ve işlevbilimsel (fizyolojik) özelliklerinin kendine özgü olan az çok durağan bütünlüğüdür (1).

(1) MİTHAT ENÇ, *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 1980, s. 108.

- Bireyin toplumsal yaşam içinde edindiği alışkanlıklarının ve davranışlarının tümüdür (2).
- Bireyin kendine özgü (characteristic) ve ayırıcı (distinctive) davranışlarının bütünü olarak tanımlanır. Başka deyişle, bir insanı nesnel (objektif) ve öznel (subjektif) yanlarıyla diğerlerinden farklı kılan duygu, düşünce, tutum ve davranış özelliklerinin tümüdür (3).
- İnsanın bütün ilgilerini; tavırlarını; niteliklerini; yeteneklerini; konuşma tarzının, dış gösterişinin ve çevresine uyum tarzının özelliklerini özetleyen bir terimdir (4).

Bu tanımlar ve benzerleri, insanın kişiliğinin değişik yönlerden görünüşüne göre açıklamalar getirmeye çalışmakta ve kendilerine göre belli bir tutarlılık yansıttığından kuşku edilmemektedir. Bu tanımların birleştiği yönlerde bulunmaktadır. Bunlar:

- İnsan ya da birey kavramı üzerinde odaklaşmaktadır,
- İnsanın özelliklerini yansıtmaktadır,
- İnsan, kendine özgü bir davranış özelliği göstermektedir,
- İnsan kişiliği bir bütündür,
- İnsan kişiliği uyum göstermektedir:

Burada önemli olan nokta, kişiliğin sadece toplumsal ilişkilerin ya da bireyin nesnel ve öznel yanlarıyla diğerlerinden ayrılması ya da eğitimin bir ürünü olduğu değil, aynı zamanda insanın kendisinin de bu ilişkileri ve eğitim biçimlerini oluşturan bir canlı olduğudur. Bu durumda kişilik; «insanın gerek iç benliği, gerek dış benliğinin, etkileşim çevresinde yer alan, durağan ve devingen bir yapı özelliği taşımaktadır» (5).

Yaşayan her insan, insanlararası ilişkiye girmektedir. İnsanlararası ilişkilerin bir kısmı doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak

(2) ÖZER OZANKAYA, *Toplumbilimine Giriş*, 3. Basım, Ankara Üniv. S.B.F. Yayınları No: 431, Ankara: 1979, s. 360.

(3) ÖZCAN KÖKNEL, *Kayıdan Mutluluğa KİŞİLİK*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul: 1982, s. 21.

(4) İBRAHİM ETHEM BAŞARAN, *Eğitim Psikolojisi: Modern Eğitimin Psikolojik Temelleri*, 3. Basım, Ankara: 1972, s. 179.

(5) İNAL CEM AŞKUN, «Yönetici Kişiliğinin Atatürk İlkeleri Temeline Göre Geliştirilmesi», *E.I.T.I.A. Dergisi*, Cilt: XVI, Sayı: 1, Eskişehir: 1980, (Ocak) s. 19.

istenerek kurulan ilişkiler; bir kısmı da rastlantısal olarak kurulan, başka deyişle yaşanarak, varlıkta yer alır (6). Bu durumda ayrıca farklı iki tür insanlararası ilişkiler söz konusudur. Birincisi kişilerarası ve kişi ilişkileri; ikincisi bir grup üyesi olarak kişinin bireyin içinde bulunduğu, girdiği ya da kurduğu, ama kişiden (insandan değil) bağımsız olan ilişkiler; yurttaş-devlet, öğretmen-öğrenci, karı-koca gibi (7). Günlük yaşamda, kişilerarası ya da bir grup üyesi olarak kişinin ilişkilerinde temeli kişilik oluşturur, ya da bu ilişkiler sonunda kişiliğe dayanır.

İnsanlararası ilişkide kişinin içine girdiği bu ikinci türde toplum merkez olarak alındığında, toplumsal ilişkiler söz konusudur.

Toplumsal ilişkiler, toplumsal kişiliğin oluşmasına neden olmaktadır. Toplumsal kişilik kavramı ile aynı kültür içindeki insanların birbirinden ayıran bireysel niteliklerin tersine, aynı kültürün üyesince paylaşılan kişilik yapısı anlatılmaktadır. Toplumsal kişilik kavramı, yalnızca belli bir toplumda insanların çoğunluğunda bulunan kişilik özelliklerinin toplamı anlamında; başka deyişle sayısal bir olgu değildir (8). Bu durum toplumsal kişiliğin işlevi ile yakından ilgilidir. Toplumsal kişiliğin işlevi, içinde yaşanan toplumun düzenini izleyip izlememek yolunda bilinçli bir karara götürecek biçimde yönlendirmek anlamında da değildir. Toplumsal kişiliğin işlevi, insanlara davranmak zorunda oldukları biçimde davranmayı istemek ve onları aynı zamanda kültürün gereklerine göre davranmaktan doyum alacak biçimde yönlendirmektir (9). O halde, insanı diğer insanlardan ayırt eden en önemli nitelik ve ayrıca toplumun yapısına bağlı olarak toplumsal kimliğini kazandıran, kişiliktir.

ÇOCUK KİŞİLİĞİ

İnsanın değerleri, algı ve tepkileri, güdüleri, alışkanlıkları, özellikleri kişilik yapısı içinde yer almaktadır. Buna bağlı olarak toplumsal kişiliğe biçim vererek, belli görünüm kazandırır. İnsanın, kişi ya da kişileri etkileyen en belirgin yanları da kişilik özelliği olarak belirtilir. Örneğin, kararlı, adil, yaramaz vb.

(6) IOANNA KUÇURADİ, *Etik*, Meteksan Ltd. Şti. Ankara: 1988, s. 5.

(7) A.g.k., s. 6.

(8) ERICH FROMM, *Sağlıklı Toplum*, Çev: YURDANUR SALMAN-ZEYNEP TANRISEVER, Payel Yayınları: 58, İstanbul: 1982, s. 92.

(9) A.g.k., s. 93.

Toplum içindeki genel kişilik yargıları yanında, çeşitli iş ya da toplumsal görevlerde insanlardan beklenen kişilik gerekleri de vardır (10). Başka deyişle, bir eylemde bulunurken, o eylemde bulunan bireyin oluşturduğu ya da oluşturması gerektiği kişilik özellikleri vardır. Söz gelişi bir öğretmen ile bir din görevlisinde birbirinden ayrı kişilik gerekleri aranmaz. Hatta çalışan bir kadının evdeki anne kişiliği ile çalışma ortamındaki kişiliği de aynı değildir. Bu durumda kişilik insanda çok yönlü ya da katmanlı bir durum göstermektedir.

Kişiliğin oluşumu ve yapılanmasında temelin çocukluk evresinde atıldığı gerçeğinden yola çıkarak, çocuk kavramının, çocuk kişiliğinin açıklanması gereklidir. Çünkü çocuk, insanlığın temeli ve özü olduğu gibi, aynı zamanda insanlığın sürekliliği, geleceğidir.

a. Çocuk Kavramı

Toplumlar, her biri değişik özellikler gösteren çeşitli insanlardan oluşmaktadır. Bütün insanların en belirgin ortak yanlarında fiziksel doğum ve onu izleyen çocukluk evresidir.

Kaynaklar çocuğu, «küçük insan» (11); «bebeklik çağı ile ergenlik çağı arasındaki gelişme döneminde bulunan insan» (12); «kimilerine göre doğumdan erinliğe değin, kimilerine göre de birinci yaşın sonundan 13-14 yaşına değin olan dönem» (13) olarak tanımlanmaktadır.

Gerçekte kültürümüzde, bireylerin yaşı ne kadar ilerlerse ilerlesin, büyüklerin gözünde küçükler sürgit (daima) çocuktur. Kuşaklar arasında çıkan çatışmaların en önemli nedenlerinden biri, büyüklerin çocuklarını büyümüş olarak görememesi, başka deyişle çocukların bir kişilik olarak değerlendirilmemesidir. Diğer bir nedende süreli olarak küçüklerde, kendi beklentilerini görme isteğidir. Bu durumda çocuk kavramı, toplumda görelî bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

Çocuk, «gelişmekte olan küçük insan» olarak tanımlanabilir. Küçük insana, beden yapısı yönünden insana benzediği için insan

(10) AŞKUN, s. 13.

(11) ORHAN HANÇERLİOĞLU, *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar*, Cilt: 1, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1976, s. 260.

(12) A. FERHAN OĞUZKAN, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 1981, s. 40.

(13) ENÇ, s. 52.

denir. Fakat küçük insan, insanlığı, insan olmayı; insanca davranmayı; sevgiyi-nefreti; doğruyu-yanlışı, iyiyi-kötüyü; güzelle-çirkinini; benle-ben olmayı yaşamayı ortamı içinde öğrenir.

Bu tanım içinde geçen gelişme kavramı üzerinde de durmak gerekir. Gelişme, bilimsel ve geniş anlamda, «organizmada döllenmeden yaşamın sonuna kadar meydana gelen ve belirli bir yöne doğru olan derece ve sürekli değişikliklerdir» (14). Bu tanımla gelişme düzenli, uyumlu, sürekli bir ilerlemeyi ve bütünleşmeyi dile getirmektedir. Başka deyişle, belli bir doğrultuya yönelik dizgeli değişikliklerdir. Gelişim insan yaşamının sonuna kadar hiç kesilmeden süregider. İnsan yaşamındaki bu gelişmeyle, çocuğun gelişimi ile ayrıldıkları tek nokta, değişik evrelere ayrılan biyolojik, ruhbilimsel, toplumsal gelişmenin çocukta hızlı ve köklü dönüşümleri olmasıdır.

b. Çocuk ve Kişilik

Hiç kimse, kişiliği belli bir biçimde sınırlandırılmış olarak doğmaz. «Rahim içi yaşamdan rahim dışı yaşama geçmek olan önemli bir değişiklik» (15), olarak nitelendirilen fiziksel doğumla yaşama gözlerini açan çocuk, içinde bulunduğu topluma kendini benimsettirme çabası içindedir ve yaşadığı toplumun kurallarını öğrenmek, benimsemek, sürdürmekle yükümlüdür. Bu süreç içinde kişiliğini önce aile, sonra okul ve en geniş anlamıyla toplumdaki diğer etki sistemleri etkilemekte; kişiliğe biçim vermektedir. Toplumda her etki sisteminin kendine göre bir ağırlığı söz konusudur.

Toplumdaki etki sistemlerinin yanısıra, insanlar yaşamları boyunca belli yaşlarda bedensel, duygusal, davranışsal, zihinsel yönlerden değişiklikler gösterir. Küçük insan, «Bağımlılıktan bağımsızlığa, bencil davranıştan işbirliğine doğru gelişir. Yetenekleri yalından karmaşığa, genelden özele doğru ilerleme gösterir. Davranışları tutarsızlıktan tutarlığa doğru gelişir. Ölçüsüz duygusal tepkilerden daha dengeli tepkilere doğru atımlar atar... Somut düşünmeden soyut ve mantıklı düşünmeye yönelir. Oyundan öğrenmeye ve yaratıcılığa geçer. Ana, baba ve kardeş ilişkisinden toplumsal ilişkilere geçerek çevresini genişletir» (16).

(14) FERİHA BAYMUR, Genel Psikoloji, 5. Baskı, İnkilap ve Aka Kitabevleri, İstanbul: 1983, s. 45.

(15) FROMM, s. 38.

(16) ATALAY YÜRÜKOĞLU, Çocuk Ruh Sağlığı, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Genel Yayın No: 189, Ankara: 1980, s. 17.

İnsan türüne özgü olan bu aşamalar, genellikle belli yaşlarda gerçekleşmektedir. Aynı kültürde yaşayan bireylerin gelişimlerine özgü davranışlarında bazı farklılıklar olmasına karşın, bütün kültürlerde insan gelişiminin genel niteliği ve oluşumu aynıdır. Başka deyişle gelişim aşamaları evrenseldir. Örneğin, hemen hemen bütün kültürlerde çocuklar 1-1.5 yaşları arasında yürümeyi, 6-7 yaşında okula başlamayı ve 10 yaşından sonra soyut düşünmeye geçmeyi gerçekleştirir (17).

Gelişme çağlarının sınırlarını kesin olarak belirtmek olası değildir. Örneğin, bir canlının kesin olarak ne zaman bebeklik çağından çıkıp, ilk çocukluk çağına, çocukluk çağından erinlik çağına geçtiğini belirtmek zordur. Bu tür bir ayırım insanı da yanılgıya düşürmektedir. Çünkü, gencin ve çocuğun **kime göre** genç ve çocuk sınıflandırmasına girdiğini söylemek zordur. Örneğin, ortaokula giden bir insana çöp dökme, ekme alma, masa toplama vb. sorumluluk verilirken artık büyüdüğü söylenir. Fakat aile ile ilgili ortak bir karar alınırken, gezmeye nereye gidileceği, hangi filmi izleme vb. durumda küçük olduğu için söz verilmez. Bu belirsizlik küçük insanın kişilik olarak benimsenmemesinden kaynaklanmaktadır.

Halbuki yaşama ortamına geldiği zaman küçük insana konulan ad, onun bir kişilik olarak görülmesidir. Adı ile birlikte, bir takım kişilik özellikleri de taşır. Bu kişilik özellikleri yaşa, içinde bulunulan toplumsal yaşama, yaşanan çeşitli olaylara göre değişiklik gösterebilir. Başka deyişle kişilik özellikleri dinamik bir yapıya sahiptir.

Kişilik özelliklerinin dinamikliği, bir yaş daha büyüdüğünde ya da yaşanan olayların her değiştiğinde kişilikte sıfırdan başlayacak demek değildir. Değişen ortamlarda kişilik değişime uğramakla birlikte, temelde çocuk kişiliği her zaman vardır. Bu bir anlamda çocuk kişiliğinin bilinçaltına itilmesidir. Zaman zaman çocuk kişiliği bilinç üstüne çıkmaktadır. En azından çocuklar amaç-

(17) Uygulamalı (pratik) nedenlerden dolayı gelişim, farklı evrelere ayrılarak incelenmektedir. Doğum öncesi (prenatal) ve doğum sonrası (postnatal) dönem olarak iki evreye ve gelişim aşamalarının da kolay anlaşılabilmesi içinde bu dönemler alt evrelere ayrılmaktadır. Doğum sonrası dönem genellikle, bebeklik (0-3 yaş), ilk çocukluk (3-6 yaş), çocukluk (7-11 yaş), erinlik (12-14 yaş), ergenlik (15-18 yaş) olarak ele alınmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: HALÜK YAVUZER, **Çocuk Psikolojisi**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul: 1984, s. 34-37.

lanarak yayınlanan çizgi filmleri, çocuk filmlerinin büyükler tarafından ilgiyle izlendiği gözlenmektedir. Hatta dedenin torunu, annenin çocuğu ile oyun oynaması temeldeki varolan çocuk kişiliğine dayandırılabilir.

Burada çocuk kişilik özelliklerinin ne olduğunu belirtmekte gereklidir. Bunlar (18):

- Etik yanılğılardan uzak
- İyi bir gözlemci
- Doğrucu-dürüst
- Duygularını kontrol edemeyen, heyecanlı
- Hareketli, coşkulu
- Kaygıları olmayan
- Düş gücü kuvvetli
- Ben merkezli
- Oynayan
- Yaratıcı

Çocuk kişilik özellikleri, yaşama ortamında, başka deyişle kişi ilişkileri ya da kişinin içinde bulunduğu toplumdaki ilişkilerle değişikliğe uğrar.

İnsan, içinde yaşadığı toplumun benimsemiş olduğu yasalarını, törelerini, beğenilen ya da beğenilmeyen davranışlarını küçük yaştan başlayarak öğrenir. İstendik davranışlarını yaptıkça beğenilen, istenmedik davranışları yaptıkça beğenilmeyen bir insan haline gelir.

Beğenilen-beğenilmeyen davranışlar toplumların özelliklerine görede değişmektedir. Toplumdaki çeşitli ilişki bütünüleri «düzenler» olarak, bazı ilkelere dayanılarak kurulur (19). Aynı ilkelerle kurulmuş bütünüler, toplumsal kişilik özelliklerini oluşturur. Gerçektende her toplumun, ortak kalıtsal yapılarının, toplumsal yapılarının, coğrafi yapılarının, dinlerinin vb. özelliklerinin biçimlen-

(18) Bu maddeleri çoğaltmak olasıdır. Dikkatsiz, meraklı, sabırsız, ilgi bekleyen vb.
(19) KUÇURADİ, s. 10.

dirdiği ortak özellikler vardır. Bir insana Alman, İngiliz, Türk den-
diğinde bu ayırıcı özellikler adlandırılmaktadır.

İnsanların kişiliği ile toplumsal kişilik arasındaki doğal bağ-
lılık, bireyin geliştireceği kişiliğin, yaşadığı toplumun yapısı ve
düzenine göre oluşacağı ya da oluşturulması gerektiği açıktır (20).
Türk insanı ve toplumunun doğal özelliklerinin kişiliğinde simge-
leştiği «Atatürk Kişilik Özellikleri» (21), Türk toplumunun, top-
lumsal kişilik özelliklerinin temelidir. Türkiye Cumhuriyeti tari-
hinde önemli bir gün olan 23 Nisan'ın Atatürk tarafından çocuk-
lara armağan edilmesi, Atatürk'ün çocuk kişiliğine verdiği önemi
göstermektedir.

Atatürk ilkelerinin oluşturduğu kişilik özellikleri gelecekteki
insanda olması gereken kişilik özelliklerine bir bakış açısı getir-
mektedir.

c. Çocuk Kişiliği

Gelişmekte olan küçük insanın, düşünsel, duygusal, fiziksel
davranışlarının bir bütünlük oluşturması ve davranışlarını eyleme
dönüştürmesi, çocuk kişiliği olarak tanımlanabilir. Davranışlarını
eyleme dönüştürme sürecinde, toplumsal yaşamdaki kurumlar, ki-
şiler ve örgütler birçok değer yargılarında bulunarak, eyleme dö-
nüştürülen davranışları kavramlaştırırlar.

Gelişmekte olan küçük insan, doğuştan gerçekçidir. En azın-
dan görme yoluyla, dış dünyadaki bilgileri alır ve biriktirir. Ger-
çekçilik beraberinde araştırmacılık ve yaratıcılığı getirir. Her du-
rumda araştırmacılık ve yaratıcılığın içinde merak, imgelem (ha-
yal gücü), buluş, özgünlük gibi öğeler yer almaktadır. Bu durum
devrimci kişilik özellikleri ile bağıntılıdır (22). Bağımsızlık olgusu
küçük insanda düşündüğü biçimde ya da hareketlerinin kısıtlan-
madan yapması, özgürce davranıştır. Aslında sevgi oluğu (kanalı)
ile insanlara bağımlıdır. Bu durum halkçılık ve cumhuriyetçilik il-
keleriyle bağıntılıdır. Bunun yanı sıra çocuk eylemlerinde kararlı-

(20) İNAL CEM AŞKUN, «Atatürk İlkelerinin Kişilik Boyutları ve Eğitim Ortam-
ları», *Uluslararası Atatürk Konferansı Tebliğler*, Cilt: 1, Boğaziçi Üni. Ya-
yınları, İstanbul: 1981, Tebliğ No: 10, s. 1.

(21) Atatürkçü Kişilik Özellikleri, ilk kez 1980'de İNAL CEM AŞKUN tarafından
ortaya atılmıştır. Atatürkçü Kişilik Özelliklerine ilişkin ayrıntılı bilgi için
bkz.: AŞKUN, «Yönetici Kişiliğinin Atatürk İlkeleri Temeline Göre Geliştirilme-
si», E.İ.T.İ.A. *Dergisi*, Cilt: XVI, Sayı: 1, Eskişehir: 1980, (Ocak), s. 22-25.

(22) AŞKUN, s. 25.

lik ve sorumluluk olgularını da taşır. En azından istediği bir nesneyi elde edebilmek için giriştiği her çaba kararlılığını göstermektedir. Çocuk kişiliğinin özünde dürüstlük vardır. «Çocuktan al haberi» deyimini, tarafsız tutumunu, gerçekçiliğini, dürüstlüğü simgelemektedir.

Çocuğa verilmesi gereken kişilik özellikleri şu sözlerle belirtilmektedir (23):

«Çocukları serbestçe konuşmaya, düşündüklerini, duyduklarını olduğu gibi ifade etmeye teşvik etmelidir; böylece hem hatalarını düzeltmeye imkan bulunur, hem de ileride yalancı ve riyakar olmalarının önüne geçilmiş olur. Kısacası çocuklarımızı artık, düşüncelerini hiç çekinmeden açıkca ifade etmeye, içten inandıklarını savunmaya, buna karşılıkta başkalarının samimi düşüncelerine, saygı beslemeye alıştırmalıyız. Aynı zamanda onların temiz yüreklerinde; yurt, ulus, aile ve yurttaş sevgisiyle beraber doğruya, iyiye ve güzel şeylere karşı sevgi ve ilgi uyandırmaya çalışmalıyız. Bence bunlar, çocuk terbiyesinde, ana kucağından en yüksek eğitim ocaklarına kadar her yerde, her zaman üzerinde durulacak önemli noktalardır. Ancak bu surettedir ki, çocuklarımız memlekete yararlı birer vatandaşı ve mükemmel bir insan olurlar.»

Çocuk kişiliği ve ilkeler doğrultusunda belirtilen kişilik özellikleri ilk bakışta zor bir yapı göstermektedir. Ayrıca, toplumsal bir varlık olarak insanın, özellikle gelişmekte olan küçük insanın etkilere sürekli olarak açık kaldığını ve kolayca etkilendiği unutulmamalıdır.

Türk toplumunda, aile ilişkilerinde varolan yaygın düşünce ve davranış örüntüsü de gözönünde tutularak, bu örüntü içinde belirtilen bazı kişilik özelliklerinin yer aldığı ailenin, eğitim ve kültür düzeyinin yükselmesiyle bazı kişilik özelliklerinin yerleştiği görülebilir.

Toplumun özünde ve toplum bireylerinin kişilik yapılarında ele alınan özellikleri ya da değerleri, bilinç düzeyine çıkararak, somut insan davranışına dönüştüren, başka deyişle insanın ruhsal

(23) Atatürkçülük 1. Kitap, Genel Kurmay Basımevi, Ankara: 1982, s. 127. (Atatürk'ün eğitim amacı ve ailede değindiği özellikler, Atatürkçü Kişilik Özelliklerinde bulunmaktadır).

ve fiziksel yeteneklerine biçim veren **eğitim**; biçimlerin verilmesinde kullanılan en önemli olgu ve insanlararası ilişkilerin temeli olan **iletişim**; kişilik bilgilerinin kazandırılmasını sağlayan **eğitim iletişimidir**.